

krajnje vlastoljubiv čovek. Ceo sistem je gradio na sili i snazi policije i administracije. Pri tome, uvek sam imao utisak da ta želja za vlašću ne izlazi toliko iz želje same po sebi, nego iz straha da bi svako pomeranje u sistemu koji je Staljin gradio moglo da znači slom celog sistema i katastrofu za revoluciju» (122—3).

Iz susreta s Mao Ce-tungom Kardelj je poneo utisak da je kineski vođa revolucije »na neki čudan način, i skeptik i optimist istovremeno« (155). Slušajući, u razgovoru, Mao Ce-tungove teze, Kardelj u njima nije video ništa drugo do »filozofiju strpljenja, filozofiju orijentacije na sopstvene snage...« (156).

Kardelj iz susreta s De Golom navodi da je to bio ljubazan čovek, ali da je u sebi nosio određenu dozu lične sujete. Na primer, De Gol i pored opširnih pohvala za narodnooslobodilačku borbu izbegavao da pomene Titovo ime. »Takav stav je bio tipičan izraz njegove lične sujete, jer nije podnosio da neko drugi u pokretu može biti njemu jednak ili slaviji od njega« (86). I tako dalje.

Stiče se utisak kad se pročita taj prvi deo knjige, »da ste doplovili do ušća jedne tihe, ali ogromne i snažne rijeke. Nema hirovitih virova i vodopada, nema brzaka i preterane buke. Ima, međutim, toliko dubine i sile koja neumitno dubi korito i vuče naprijed, ali na jedan staloženi i ubedljivi način koji, naprosto, plijeni i fascinira« (OKO. 21. veljače — 6. ožujka 1980., 17).

Drugi deo knjige (*Prilozi*) nije memoarskog karaktera (delimično su to dokumenta, delimično izvodi iz Kardeljevih ranijih radova). *Prilozi* su došli kao rezultat Kardeljevih napomena da se »provere i utvrde datumi i mesta pojedinih događaja, da se navedu puna imena i identifikuju ličnosti, da se tekste dopuni i detaljnije objasni tok nekih događaja, provere pojedine činjenice itd.« (14) u sećanjima. Svaki od priloga iz drugog dela vezan je za odgovarajuća mesta iz prvog dela knjige. *Prilozi*, dakle, ne diraju u sadržinu *Sećanja*. Oni ne dopunjuju i ne koriguju *Sećanja*. *Prilozi* samo argumentuju ili »u nekim slučajevima objašnjavaju, i to podacima iz zvaničnih statističkih publikacija i iz drugih verifikacionih izvora ili zvaničnim državnim i partijskim dokumentima ili navođenjem već poznatih i potvrđenih istorijskih činjenica« (15).

Prilozi, kojih ima trinaest, obuhvataju period i tematiku koja je zahvaćena i *Sećanjima*. Posebno je karakterističan i, daka-ko, aktuelan prilog *Samoupravljanje*. Navodeći u *Sećanjima* da samoupravljanje nije došlo kao posledica sukoba sa Staljinom, već, naprotiv, da je samoupravljanje imalo za posledicu sukob sa Staljinom, Kardelj zapravo ističe tvrdnju o prirodnom rađanju samoupravljanja u samoj jugoslovenskoj socijalističkoj revoluciji i razvoja samoupravljanja kao njene direktne tradicije i kontinuiteta.

Sada se istražuje »u čijoj je glavi došlo do ideje o samoupravljanju, a u stvari, do toga je došlo u samoj revoluciji« (223). »... Svaka prava revolucija masa je zapravo najneposredniji oblik samoupravljanja. Takva je sila i naša revolucija. Već je nastanak partizanskih odreda bio izraz samoprve revolucionarne volje masa. U toj samoupravnoj revolucionarnoj akciji nastali su i organi narodne vlasti. (...) Prema tome, samoupravljanje nije nastalo tek posle revolucije, nego u samom toku te revolucije, u narodnooslobodilačkoj borbi i u revolucionarnim aktima narodne vlasti« (232). »Samoupravljanje se u Jugoslaviji rodilo u vreme narodnooslobodilačkog rata i od samog početka je bilo jedan od faktora i oblika socijalističke revolucije« (232). Prema tome »... naše samoupravljanje ne vodi poreklo tek od Zakona o samoupravljanju iz 1950. godine, kada je ono i formalno-pravno uvedeno kao dominantni oblik razvoja socijalističkih proizvodnih odnosa« (233).

Imenskim registrom, kao posebnim prilogom, čitalac se upućuje na pouzdan podatak i puniju informaciju o svim ličnostima koje se pominju u *Sećanjima*.

Naposletku treba napomenuti da rad na ovoj knjizi Kardelj nije obavio do kraja. To, međutim, ne umanjuje nimalo vrednost i značaj onog što je u njoj napisano. Jer i onim što je dato u ovoj knjizi, iznesen je zaokružen, sadržinski i tematski povezan tekst kao integralno i objektivno sagledavanje vremena i istorijskih prilika u kojima je Kardelj i direktni učesnik. Ta knjiga istovremeno potvrđuje da čovek vredi upravno onoliko koliko je dao generaciji kojoj pripada svojom stvaralačkom aktivnošću, bilo gde i na bilo koji način.

Životni stil i ljudsko ponašanje

dragan koković

Stil života je u današnjim društvenim naukama predmet mnogih teorijskih rasprava, a sve češće se javljaju i konkretna istraživanja. Tako se otvara jedno veliko istraživačko polje za predstavnike različitih društvenih nauka — filozofe, ekonomiste, a posebno sociologe i psihologe, koji moraju mnogo činiti i uraditi da se ova kategorija teorijski odredi i formalizuje, poput nekih drugih socioloških kategorija.

Stil života smatra se jednim od nejasnijih i neodređenih problema. On je povezan s ljudskom delatnošću i ponašanjem, a kao što znamo, »ponašanje« je predmet mnogih naučnih disciplina.

Iako je stil života interdisciplinarni pojam, upravo zbog toga još uvek ne susrećemo njegove jasne odredbe, već se on više predstavlja opisno i ilustrativno. Većina autora stil života povezuje sa zadovoljavanjem ljudskih individualnih potreba i pod njim se najčešće podrazumeva organizacija života van rada, dakle u vanrednom vremenu, uzimajući pri tom u obzir ciljeve i vrednosne orijentacije subjekata. Ipak, u pravu su mnogi autori koji smatraju da ne treba proučavati stilove »raznih čovekovih aktivnosti usmerenih na zadovoljavanje njegovih potreba, ali pri tom je najčešće ispušten pokušaj da se stil života odredi kao specifična celina ljudskog ponašanja, kao osnovna izvorna orijentacija koja povezuje niz obrazaca ponašanja koji se ispoljavaju u ljudskoj svakodnevici.¹

Stil života je povezan s načinom zadovoljavanja potreba, s izborom različitih mogućnosti, a taj izbor, naravno, zavisi od određene ljudske, životne orijentacije. U tom smislu V. Pešić definiše stil života kao »skup obrazaca, ponašanja u sferi zadovoljavanja potreba, i ciljeva pojedinaca koji kao određena ponašanja celine izražavaju njihovu osnovnu životnu orijentaciju, a bivaju uslovljeni objektivnim uslovima života pojedinaca, odnosno društvene grupe kojoj pripadaju. Najkraće se može reći da stil života predstavlja tip ili način zadovoljavanja ličnih potreba pojedinca, pod grupnim (i klasno-sojnim) uslovima društvenog života«.²

Iako uočava razliku između stila i načina života, pomenuti autor ne izvodi jasnu razliku između ovih pojmova. Mada stoji na stanovištu da način života obuhvata »totalnu egzistenciju čoveka«, odnosno način privređivanja, životnu orijentaciju i stil života, ipak na kraju konstatuje da će se ovi pojmovi upotrebljavati i koristiti kao sinonimi.³

Međutim, ako je već konstatovano da je stil života samo »stratum« koji podrazumeva određene obrasce ponašanja, koji čine specifičnu orijentaciju zadovoljavanja ljudskih potreba, onda se nešto što je manje opšte identifikuje, odnosno upotrebljava kao sinonim za opštiji pojam koji predstavlja celokupnu životnu i društvenu egzistenciju čoveka. Upravo zbog toga smatramo da pomenuta definicija stila života sadrži dosta onoga što se podrazumeva pod načinom života.

Već smo napomenuli da se stil života najčešće povezuje sa socijalno-psihološkom stranom načina života i orijentisan je prevashodno na svakodnevno ponašanje ljudi. Njegovi pokazatelji su: odnos čoveka prema radu, potrošnji, dokolici, način zadovoljavanja potreba, odnos prema svojoj i drugim socijalnim grupama. On uključuje vrednosne orijentacije, poimanje smisla života. »Pored interesa, stil života je druga bitna karakteristika po kojoj se slojevi međusobno razlikuju. Kao i interesi, životni stilovi proističu pre svega iz specifičnosti društvenih položaja, ali ne samo iz njih. Na formiranje životnih stilova različitih slojeva utiču još: tradicijom nasleđena shvatanja iz ranijih društava o značaju i ugledu određenih slojeva i odgovarajućih zanimanja (na primer, shvatanje o manuelnom radu), vladajući sistem vrednosti koji utiče na društveno rangiranje postojećih slojeva, tj. njihovog ugleda itd.«⁴

Negativne stavove prema manuelnom radu najpotpunije je izložio Veblen u svojoj knjizi *Teorija dokoličarske klase*, u kojoj kaže da za sticanje i očuvanje poštovanja ljudi nije dovoljno posedovati samo bogatstva i snagu, već se treba prema radu odnositi s prezirom, jer »ima malo ljudi iz boljih klasa koji ne podležu instinktivnoj odvratnosti prema vulgarnim oblicima rada... Još od vremena grčkih filozofa pa do danas, izvestan stepen dokoličarstva i oslobađanja od svakog dodira s takvim proizvodnim procesima, koji neposredno služe svrhama svakodnevnog ljudskog života, priznati su od strane misaonih ljudi kao preduslov za valjan ili lep, ili čak besprekoran ljudski život. U očima svih civilizovanih ljudi, dokoičarski život je, kako sam po sebi tako i po svojim posledicama, lep i oplemenjivajući.«⁵

Veblen nam ne govori samo o tadašnjoj etici rada, već i na izvanredan način, s mnogo detalja, slika stil života dokoličarske klase, koju karakterišu maniri lepog ponašanja, poslednja moda u oblačenju, nameštaju, kočijama, igrama, sportovima i luksuznim životinjama kao što su psi i trkaći konji. »Prefinjeni ukusi, maniri i životne navike, vrlo su korisni dokaz plemenitog porekla: jer, dobro vaspitanje zahteva vremena, vežbanja i troškova, te ga zato ne mogu postići oni koji svoje vreme i energiju moraju da posvete radu.«⁶

Veblen govori i o razmetljivoj potrošnji. Po njemu, domaćinstva koja raspolazu visokim dohotkom, da bi održala svoj prestiž, žele to da dokažu skupocenim kupovinama, odnosno izdacima. Veblenovi stavovi su i dalje aktuelni, mada su ta raz-

metanja tokom vremena prelazila s jednog na drugi predmet. Ali, na svaki način, potrošači su vezani za jedan model da bi potvrdili svoju superiornost u odnosu na druge kategorije stanovništva. Međutim, stil života ne odražava samo pripadnost određenoj klasi, jer se one dele u manje celine. Dakle, stil života ne uslovljava kasna pripadnost, već povezanost s određenom društvenom podgrupom i »on obično ima funkciju da potvrđuje pripadnost određenom sloju«, pruža neku vrstu »društvene legitimacije«.7 Kako kaže Tofler: »Kad se i duhovno i osećajno vezemo uz neku podskupinu, ona počinje delovati na nas. Postanemo svesni toga da moramo nešto i pretrpeti da bismo se 'družili' s određenim skupinama. Skupina nam pruža neku vrstu topline, prijateljstva i opravdanja za sve što činimo, ukoliko prihvatamo njezin način življenja. Ako ne prihvatimo njen stil, ona nas ismijava, progoni ili nas na neki drugi način nemilosrdno kažnjava.«8

Već smo napomenuli da problem različitih stilova života proučava i A. Tofler, pa ćemo se zato nešto više zadržati na njegovoj zamisli ovoga pojma. Mada pripada grupi autora koja se bave postindustrijskim društvom, tačnije, superindustrijskom civilizacijom, on ne posmatra odvojeno ekonomske i društvene promene koje se dešavaju i proizilaze pod uticajem naučno-tehničke revolucije. Njegova superindustrijska revolucija označava totalni prevrat u svim sferama, na svim nivoima: od tehnike i ekonomije do psihologije i ponašanja čoveka, njegovih međusobnih odnosa s drugim ljudima i uslova razvitka. Upravo tim »ljudskim aspektima« revolucije Tofler pridaje najveću pažnju. U njegovom superindustrijskom društvu čovek neće biti izbačen samo od gladi i bolesti, već će to biti društvo novog morala, čovek će dobiti veću slobodu, stvorice se nove mogućnosti za njegov puniji razvitak. Tofler jasno uočava pojavu raznolikosti u razviku specijalizacije, pojavu mnoštva subkultura, načina života i stilove života u rastućoj »fragmentaciji« na sve manje grupe. Sledeća misao to najbolje ilustruje: »Kad je identifikacija s određenom društvenom podskupinom počela označavati određeni stil života, došlo je istovremeno do prave eksplozije i podskupina i različitih načina življenja. Tako stranac koji upadne u američko, englesko, japansko ili švedsko društvo, ne može izabrati jedan od tri do pet klasnih stilova života. Mora izabrati jednu od doslovno stotinu različitih mogućnosti načina življenja. U budućnosti će biti još takvih mogućnosti, jer raste i broj društvenih podskupina. Stoga će u budućnosti izbor načina življenja i svega onoga što takav način sa sobom nosi, predstavljati bitni problem psihologije sutrašnjice.«9

Tofler konstatuje da će se od savremenog sistema, čiji se cilj sastoji u zadovoljavanju materijalnih potreba, brzim tempom preći u takve strukture koje treba da obezbede psihološko zadovoljstvo. »Stoga superindustrijska revolucija zahteva temeljnu promenu čovekova poimanja samog sebe, novu teoriju ličnosti, koja uzima u obzir diskontinuitet, a ne samo kontinuitet čovekova života.«10 On dalje konstatuje da izabrati određeni način življenja znači doneti najvažniju životnu odluku. Zbog toga superindustrijska revolucija »može pomoći da se djelimično riješi problem prekomjernih mogućnosti izbora... tj. da odaberemo jedan od načina življenja (podvukao A.T.), a ne mogućnosti unutar određenog načina življenja«, pri čemu pod određenim načinom življenja Tofler podrazumeva ne samo spoljašnje oblike ponašanja, već i vrednosti koje su uključene u to ponašanje.11

Interesantno je Toflerovo razmatranje samoodbrane stila života, koje nalazimo i u T. Veblena. Tofler postavlja pitanje: otkud određenom stilu života ta moć samoodbrane, otkud to da smo mu tako privrženi? I odmah zatim pokušava dati odgovor kako je određeni način življenja sredstvo pomoću kojeg izražavamo vlastitu ličnost. Time, ujedno, pokazujemo svetu kojoj podskupini pripadamo. Međutim, to ni izdaleka ne objašnjava važnost koju ovome pridajemo. »Razlog zbog kojeg je tako va-

žan — odnosno sve važniji — što su veće društvene promjene, jeste u tome što oponašanje određenog načina života predstavlja strategiju u našoj borbi protiv sve većih pritisaka prekomjernih mogućnosti izbora.«12

U knjizi *Čovek organizacije* nalazimo misao L. Vajta kako je na neki način suprotan Toflerovim konstatacijama, jer on navodi primer koji nam govori i svedoči o izvesnom životnom kompromisu kad su u pitanju različiti životni stilovi: »Kada sam ovamo došla, bla sam prilično prefinjena, objašnjava mi jedna žena koja je sebe proglasila intelektuakom. Sećam se da me je iznenadilo da žene iz dvorišta nisu imale pojma o čemu govorim kad sam im jednom rekla kako sam prethodne noći uživala slušajući *Čarobnu frulu*. Shvatila sam da pridaju važnost razgovorima o haljinama, pa na takve razgovore više ne gledam s visine. Još uvek slušam *Čarobnu frulu*, ali sad me više ne buni što većina ostalih ljudi voli drugačije stvari.«13 Iz ovih reči možemo videti da se nekada traži saglasnost u svakodnevnom životu.

Kao većina zapadnih sociologa, Tofler apsolutizuje izbor jednog ili drugog stila života. On kaže da naše vreme karakteriše raznovrsnost životnih stilova i da čovek može menjati stilove kao i svaku drugu stvar.

Teško se složiti s ovakvim tvrdnjama, jer u realnom životu mogućnost izbora jednog ili drugog stila zavisi od uslova u kojima čovek živi. U kapitalizmu, a pređmet Toflerove analize upravo je kapitalizam, te mogućnosti svakako nisu iste za predstavnike različitih klasa i slojeva. Mogućnost izbora nekog zanimanja ne zavisi samo od želje i sposobnosti, već i od društvenog položaja i drugih faktora. Takođe se može postaviti pitanje koliko se na ovu oblast može primeniti teorija o konvergenciji, koja podrazumeva negiranje klasnih i slojnih razlika u načinu i stilu života. Da li je dovoljan razlog reći da se bogatiji i siromašniji isto oblače (pitanje je koliko, na primer, džins-odeća i farmerke doprinose jednoobraznosti, jer i tu je cena modela različita), puše iste cigarete, navijaju za isti klub itd?

Cesto se stil života posmatra i u zavisnosti od toga da li se mogu pribaviti jedni ili drugi predmeti potrošnje, koji se ističu kao pokazatelji ili simboli položaja koji se zauzima u određenoj stratifikacionoj strukturi. Takvo rasuđivanje u prvi plan ističe svojevrsnu psihologiju stvari, koja je svojevrsna ideolozima tzv. potrošačkog društva. Oni upravo podvlače zavisnost stila života od predmeta potrošnje, a pri tom ne vode računa o mestu koje određeni sloj zauzima u sistemu društvene proizvodnje, ulogu toga sloja u društvenoj organizaciji rada i izvore koji doprinose razlici u dohotku, koji pretpostavlja objektivnu mogućnost da se kupi jedna ili druga stvar.

U zaključku možemo reći da bi pomenute Toflerove analize mogle da budu još jedna potvrda da je stil života po nekim karakteristikama prevashodno socijalno-psihološka kategorija. Njegovo shvatanje o mnoštvu različitih podskupina i stilova života je teorijski jasno zasnovano. Druga je stvar koliko je njegova koncepcija na izvestan način utopistička i apologetska.

Globalno se optimistički karakter njihovih prognoza bazira na specifičnosti njegove futurološke metodologije. On odbacuje rasprostranjeni metod eksploatacije, koji se javlja u poslednje vreme, i podvlači da je budućnost pre svega revolucija, tj. dijalektički proces s kvalitativnim promenama u načinu življenja. Treba istaći i činjenicu, odnosno njegov stav, da društvo koje se sve više dezintegriše na temelju novih vrednosti i sve većeg broja stilova života, dovodi u pitanje stare mehanizme integracije i traži potpuno nove osnove da bi se moglo ponovo izgraditi. U vezi s ovim stavovima istaći ćemo mišljenje M. Popovića, koja upozorava na jedan vrlo važan momenat »dijalektike stila života«, naglašavajući da »ukoliko je društvo istorijski starije i ako u njemu preovlađuju tradicionalni oblici ponašanja, životni stilovi slojeva su više izraženi i poklanja se veća pažnja razlikama u tom pogledu između slojeva. Ako je društvo istorijski mlađe, i pri tom nedavno proizišlo iz jedne revolucije, životni stilovi slojeva su tek u formiranju i njihovim razlikama se pridaje manje pažnje. Pri tom treba imati posebno u vidu fenomen takozvanih društvenih »skorojevića«.14 M. Popović je bio nosilac istraživanja: »Društvena struktura i društvena svest — društveni interesi«, životni stilovi i vrednosni sistemi u SR Srbije.«15 Teorijsko-hipotetički okvir za ovo istraživanje autor je uvrstio u svoju knjigu *Problemi društvene strukture*. On smatra da postoje četiri glavne grupe slojeva u jugoslovenskom društvu, čija je socijalna struktura veoma heterogena: 1. sloj političkih, privrednih i državnih rukovodilaca, 2. srednji socijalistički slojevi, 3. slojevi neposrednih proizvođača, 4. slojevi sitnih sopstvenika.«16

U teoretsko-hipotetičkom okviru autor je izneo sledeće pretpostavke:

— sloj političkih i privrednih rukovodilaca karakteriše izdvojen stil života, uključujući slabije kontakte s pripadnicima drugih slojeva;

— u srednjim slojevima poseban stil života je verovatno razvijeni među inteligencijom, dok su navike administrativnih službenika manje izražene kao specifične i za njih ujednačen slojni oblik ponašanja;

— stil života neposrednih proizvođača osetno se razlikuje od stila života ostalih slojeva, što je rezultat ne samo životnog standarda, nego i čitavog niza kulturnih navika u vezi s tim. Isto se pretpostavlja da postoje značajne razlike između kvalifikovanih i nekvalifikovanih radnika;

SAOPŠTENJE REDAKCIJE

Na sednici Izdavačkog saveta, održanoj 16. juna 1980, na predlog uredništva časopisa u redakciju »Polja« izabran je Vicko Arpad. Novi član uredništva je dugogodišnji saradnik »Polja« i uspešno se bavi prevodjenjem savremene književnosti mađarskog jezika na srpskohrvatski.

— najzad, pretpostavljeno je da se slojevi sitnosopstvenika znatno izdvajaju od ostalih slojeva, jer njihov stil života ima dugu istorijsku tradiciju u klasnom društvu. Iako je porast masovne kulture doveo do izvesnog ujednačavanja kulturnih standarda u društvu u celini, gradski i seoski način života su još uvek dva različita »sveta«. Sloj gradskih zanatlija je, naravno, usvojio niz kulturnih standarda gradskog života, mada se i time verovatno dosta razlikuje od srednjih slojeva i neposrednih proizvođača.¹⁷ Imajući u vidu sadašnje istraživanje, autori su smatrali da treba izabrati razlike u životnim stilovima između slojeva iz sledećih oblasti:

- kakav je odnos prema radu;
- kakav je način proizvodnje;
- specifičnost u načinu provođenja slobodnog vremena.

Rezultati istraživanja koji su pre nekoliko godina publikovani, pokazali su da je njegova osnovna hipoteza teorijski ispravna, jer je potvrđeno da se nabrojani slojevi međusobno razlikuju po društvenom položaju, pokazuju različite interese, imaju različite stilove života, različite sisteme vrednosti i oblike svesti.¹⁸

U ovom istraživanju utvrđeno je da većina rukovodilaca živi »statusnim stilom«, za koji je karakteristično zadovoljavanje potreba posredstvom norme prestiža, a koji afirmiše statusne vrednosti karakteristične za privilegovane društvene slojeve. Oni svoj položaj izražavaju i potvrđuju preko upotrebe skupih stvari i predmeta, zatim, posebnim oblicima zbave, druženjem s pripadnicima »grupe« itd. (O tome govori i Veblen.) Ovaj način života karakterističan je za sedamdeset posto ispitanika, dok dvadeset i četiri posto iz ovog sloja pokazuju izvesne elemente ekskluzivnosti, što je u poređenju s ostalima najveći procenat. Iz ovoga sloja samo šest posto živi egalitarnim stilom. Slika bi izgledala možda drugačija da su u uzorak političkih i privrednih rukovodilaca ušli u većem broju oni koji se nalaze na većem položaju. Što se tiče drugog sloja, najveća razlika između službenika i stručnjaka postoji upravo u stilu života. Utvrđeno je da statusno-potrošačkim stilom živi pedeset i dva posto ispitanika, a primarno potrošačkim, koji je karakterističan za radnike, četrdeset i osam. S druge strane, stručnjaci su, kako je izjavilo sedamdeset tri posto ispitanika, prihvatili viši statusni stil, pa se mogu smatrati tipičnim predstavnicima — smatraju istraživači.

Takođe je utvrđeno da su intelektualci najzatvorenija grupa, a službenici najotvorenija. Neposredni proizvođači i slojevi unutar njih razlikuju se po stilu života od ostalih društvenih slojeva. Taj stil je u ovom istraživanju okarakterisan kao primarno potrošački ili »egalitaran«. U sferi materijalne potrošnje u njemu vlada sukob potreba, odnosno težnje radnika nisu usklađene s njihovim mogućnostima i materijalnim raspoloživim sredstvima, pa svoje potrebe i ne mogu da zadovoljavaju prema obrascima koji su postali savremeni ili vladajući. Radnici još u velikoj mери moraju svoju zaradu da troše za ishranu, a pogotovo nekvalifikovani. U sferi slobodnog vremena oni pretežno gledaju televiziju ili odlaze na sportske priredbe. U sferi druženja radnici su najotvoreniji sloj, a ti kontakti se ostvaruju unutar grupe ili s pripadnicima srednjeg sloja, uglavnom službenicima.

Tradicionalni način života još je karakterističan za selo. Ritam rada i života ovde se prepliću tako da slobodno vreme skoro ne postoji, sem za svetkovina i praznika. Vreme se najčešće provodi u kafanama, slušajući radio, u čitanju štampe, dok je čitanje knjiga ređe.

Opšti zaključak je »da postoji prilična saglasnost između slojnih interesa i odgovarajućeg stila života. pri čemu je stil života taj faktor koji, izgleda, pre utiče na formiranje slojnog interesa nego što bi se moglo obrnuto tvrditi, no ovaj nalaz nije dovoljno dokazan i zahteva dalje, potpunije istraživanje.«¹⁹

Koliko način korišćenja slobodnog vremena utiče na stil života pojedinih slojeva ili grupa, pokazala su i druga istraživanja kod nas i u svetu. U svakom slučaju, možemo zaključiti da stil

života uključuje u sebe podatke: o ritmu rada, odmora, slobodnog vremena i potrošnje; zatim, značaj rada i razonode u životu ličnosti. Važno mesto pripada pokazateljima budžeta, vremena i novčanom budžetu. On, takođe, ocrtava karakter veza između ličnosti (pomenuto istraživanje je to najbolje pokazalo), odnos prema takvim vrednostima kao što su komfor, udobnost, moda, naročito u zadovoljavanju potrebe trošenja dohotka, trajanja rada, vrste ishrane. Na stil života utiču status, profesija, klasa, tip kulture, ekološki okviri. Nije teško uvideti da je bez takvog niza pokazatelja nemoguće predstaviti način života, ali takođe je vidljivo da se takvim pokazateljima način života, ali kao šira i kompleksnija kategorija, ne iscrpljuje.²⁰

NAPOMENE:

¹ Grupa autora, DRUŠTVENI SLOJEVI I DRUŠTVENA SVEST, Institut društvenih nauka, Beograd, 1977, str. 125.

² Isto, str. 126.

³ Isto, str. 128.

⁴ M. Popović, PROBLEMI DRUŠTVENE STRUKTURE, BIGZ, Beograd, 1974, str. 234.

⁵ T. Veblen, TEORIJE DOKOLICARSKO KLASE, »Kultura«, Beograd, 1976, str. 95—96.

⁶ Isto, str. 104.

⁷ M. Popović, Isto, str. 234.

⁸ A. Tofler, SOK BDUČNOSTI, Rijeka, 1975, str. 28.

⁹ Isto, str. 246.

¹⁰ Isto, str. 257.

¹¹ Isto, str. 256.

¹² Kad se govori o stilu života, često se za to upotrebljava pojam vrednosti. Tako V. Erlih u svom radu »Američki životni stil« kaže: »za razumevanje američkog društva, pojmovi, vrednosti i ciljevi naročito su adekvatni, jer Amerikanci prosleduju svoju životnu metodu svjesno, mnogo više no što čine drugi narodi. Oni stalno govore i pišu o *American way of Life*. To verovatno zbog toga što je Amerika izabrana domovina, a ne djedovina po sudbini, kao što su druge zemlje (koje nisu imigrantske oblasti). Useljenici su dolazili u zemlju nakon promišljene odluke, pa su je oblikovali po slici koju su sobom doneli, životna metoda je bar djelimično namjerno izrađena, ciljevi su bili manje-više svesjno postavljeni. (Revija za sociologiju, br. 1, 1972, str. 73)

¹³ Isto, str. 253.

¹⁴ V. Vajt: ČOVEK ORGANIZACIJE, »Prosveta«, Beograd, str. 481.

¹⁵ M. Popović, navedeno delo, str. 235.

¹⁶ Istraživanje je sprovedeno u Beogradu, Nišu, Kragujevcu, Titovom Užicu, Šapcu i Boru, kao i obližnjim selima pomenutih gradova, dakle, u sredinama gde je razgranatija socijalno-profesionalna struktura stanovništva. Pored pomenutog autora, istraživanje su obavili: M. Jančićević, S. obličić, V. Pešić, D. Pantić. O rezultatima ovog istraživanja raspravljeno je i u Marksističkom centru CK SK Srbije.

¹⁷ Isto, str. 229—230.

¹⁸ Opširnije videti u: »Problemi društvene strukture«.

¹⁹ DRUŠTVENI SLOJEVI I DRUŠTVENA SVEST, str. 421.

²⁰ Videti intervju u NIN-u br. 1394, od 25. septembra 1977. Na pitanje: »Kako biste na osnovu rezultata istraživanja ocenili sadašnji stepen razvika jugoslovenskog društva?« — M. Popović je odgovorio: »Nema sumnje da je reč o socijalističkom društvu u razvoju. Ali je, isto tako, očigledno da se po nekim karakteristikama još nalazimo u okviru građanskog društva — počevši od izvesnih elemenata društveno-ekonomske strukture, pa do stila života osnovnih grupacija i do elemenata ekskluzivnosti kod viših slojeva. Na pitanje: »Može li se govoriti o socijalističkom stilu života?« — Popović je odgovorio da po definiciji nosioca toga stila treba da budu radnici. Međutim, još nema svih materijalnih pretpostavki za jedan takav potpun samoupravni socijalistički stil života radnika, već on sadrži elemente tog novog. Oni su, na primer, najotvoreniji sloj društva i, za razliku od drugih, duže se bez ikakvih ograda s pripadnicima ostalih slojeva. Radnici u manjoj mери nego pripadnici viših slojeva teže za isticanjem svog statusa. To je vrlo simpatično.

Malograđanski entitet u pregrađanskoj egzistenciji

milenko perović

Osnovna pogreška mnogih ustaljenih teorijskih pogleda i svakodnevnih ljudskih zdravorazumskim mnenja na fenomen malograđanstva sastoji se u tome što je on tretiran uglavnom en bloc, kao jedan konzistentni istorijsko-antropološko-psihološki kontingent. Ovakvoj pogrešci vodile su zajedničke karakteristike fenomena malograđanstva u različitim vremenima i okolnostima, koje su dozvoljavale teorijsku konstrukciju kontinuiteta njegovog razvoja, oslonjenu na ono što je fenomenološki zajedničko manifestovanje malograđanstva. Traganje za imanentnim karakteristikama ovoga fenomena, otkrivanje bitnijih razlika i razvojnih stupnjeva u različitim epohama u kontekstu ekonomske, sociološke i istorijske analize, zapostavljano je karakterističnom isključivošću kulturološke i psihološke analize kojoj je on podvrgavan. Radi se upravo o tome da tek jedan interdisciplinarni zahvat u tkivo ovoga fenomena može razlučiti njegove stupnjeve evolucije i otkriti istovremeno dejstvo imanentnih zakonitosti i spoljnih faktora koji ga oblikuju.

Imajući u vidu rasprostiranje i delovanje građanskog načina proizvodnje, njegove ekonomske, socijalne, ideološke, političke i ostale implikacije, čini se da ima elemenata za jednu globalnu podelu fenomena malograđanstva na tri reativno samostalna is-